

НЕПРЕСТАНЕ БОРБЕ ОД ВАЉЕВА ДО УЖИЦА

У село Бачевце иза Букова борци Рачанске чете стигли су касно увече, уморни и гладни. Затекли смо само стражара, остали партизани који су држали тај положај били су негде у околини у обрачуну с четницима. О вечери није било ни говора те смо одабрали неки трем за спавање.

Док смо се комесар чете Миленко Топаловић и ја договарали како да обезбедимо страже и патроле на новом и непознатом терену, стиже курир из Ваљева да нам јави да ће нас сутра напасти Немци. Од Ваљева до Бачевада нема никакве заседе ни обезбеђења. Поставили смо стражара, а осталим борцима рекли да иду на спавање. Уз помоћ курира из Ваљева одабрали смо места погодна за одбрану. После тога сви смо отишли на спавање. Остао је само Рајко Тадић да дежура и да нас буди у три сата ујутру.

Легао сам, али не верујем да сам спавао. Пред очима ми се стално појављују Немци иза окуке и нападају нас.

У три сата по поноћи Рајко ме буди, показује на сат. Још једном смо се Миленко Топаловић, Рајко Тадић и ја договорили како да поставимо одбрану на том положају, а затим Рајко продорно викну: „Узбуна“. За тили час сви смо били на путу и постројавали се. Једну patrolу смо послали напред путем, а другу оставили иза нас. Бочне патроле нисмо могли поставити јер се с леве стране налазио кањон, а с десне висока стена.

Пошао сам с Миленком Топаловићем напред да поставимо заседе. Два вода смо распоредили с десне стране, један с леве, а један смо задржали за извиђање и патроле. Наредили смо строгу приправност.

Нешто после седам часова иза окуке код Нешине кафане појавила су се најпре два камиона, а затим око десет запрежних возила с немачким војницима.

Пустили смо да дођу до нашег зачеља, а онда смо их напали, прво с леве стране. Кад су покушали и да заузму положај да се бране, напали смо их с десне стране, а мало касније у дејство су ступили наше чело и зачеље. Немци више нису знали с које стране да се бране. Брзо су окренули натраг пуцајући без престанка. Нисмо могли видети све ефекте ове борбе, али је по путу било доста трашва крви.

Тек што се пуцњава стишала, стиже један поручник на коњу И поче да виче: „Ко сте ви? Шта се ово овде догађа? Како сте смели да се упуштате у борбу на непознатом терену и без коман-Јде?!...“ Пошто сам објаснио да смо и ми партизани, да смо дошли са Таре у помоћ, престао је да виче. После је пришао и један друг у ЦИВИЛНОМ оделу и рекао да се зове Жижица. Кад су схватили ко смо и како је протекла малопређашња борба, похвалили су нас и рекли да су већ чули о партизанима с Таре. Објаснили су нам да су били принуђени све своје снаге упутити против четника па су зато пут за Ужице оставили непосреднут.

Ускоро смо дознали да је с нама разговарао Жижица Јовановић Шпанац.

После мршаваг доручка и упознавања с појединим групама Колубараца, упућени смо на положај испред самог Ваљева, у село Драчић. Ту, на Каменитовцу, прву стражу држали су четници, али су нас Колубарци упозорили да је та стража несигурна, јер чим наиђу Немци, четници побегну. Одмах смо се договорили да Рачанска чета постави једну заседу на Каменитовац, затим једну код Путареве куће у Драчићу, једну код Нешине кафане и једну на брег изнад манастира Ђелије, са кога се има добар преглед околног терена.

Штаб чете сместили смо у Путареву кућу. Више од пола чете било је стално у покрету, извиђањима, патролирању и одржавању веза с Колубарцима. Већ сутрадан су стигли Таса Милосављевић и Шабан Бешлић. Почели смо редовно добијати храну из Ужица. Наш кувар Остоја бис је ирави мајстор да се снађе и спреми све што се могло у тим условима,

У међувремену је из Ужица стигла наредба да пола наше чете крене на положај код Љубовије. Отишли су Рајков и Шабанов вод. Друга два вода, са око 60 бораца, остали су на ваљевском положају. Овде су остали Таса Милосављевић и Миленко Топаловић, а према Љубовији је отишао Рајко Тадић као заменик командира и Светолик Димитријевић као заменик комесара.

Овде, на ужичком путу изнад Ваљева, водиле су се свакодневне борбе. Кад је ведро, Немци су претресали терен авиаци-ЈОМ гађајући сваки шљивик и шумарак, а после тога су наилазили с трупама. Понекад би радили и обрнуто — најпре би нас напала њихова пешадија па су после ступали у дејство авиони и артиљерија. Ми смо се држали неких својих правила. За време дејства авиона и артиљерије склањали смо се у какав „мртав угао“ и ту чекали крај напада, а кад наиђу немачке трупе, обично их увучемо у клопку и нападамо с бокова или из позадине. Било је и тешких борби, али смо имали и доста ратне среће па смо увек некако налазили излаз.

Једног дана *курир* из Ваљева је јавио да ће нас Немци следећег дана напасти с јачим снагама. Нисмо имали довољно муниције, а Колубарци су тада били подаље од нас. Док смо се коме-

сар и ја договарали шта да предуземо, пришао је наш борац Драш, кога смо обично сматрали неозбиљним, и предложио да покупимо сву муницију, колико смо имали, да је предамо пушкомитраљесцима, да оба пушкомитраљесца испале све што имају и да затим побегнемо. Дуго смо размишљали, али другог излаза није било. Покупили смо од бораца сву муницију, колико је ко имао, и успели да комплетирамо по четири шаржера на два пушкомитраљеза. Изабрали смо место испред школе у Драчићу. Преко пута школе био је храстов забран, а у забрану једна велика рупа у којој су некад сељаци копали црвену земљу. Од рупе је водио кроз шуму дубок канал којим је отицала вода за време киша. Цела рупа и канал били су обрасли у коров. Све је то било погодно да се непријатељ сачека на самој ивици пута. Поставили смо пушкомитраљезе на крајевима рупе и чекали.

Појави се колона немачких војника — пет камиона и десетак запрежних возила. Камионе смо пропустили, а кад су запрежна возила стигла испред нас, осули смо ватру из оба пушкомитраљеза. За једним пушкомитраљезом сам био ја. Уопште не знам ни кад сам измењао шаржере ни кад је нестало муниције. Дао сам знак за повлачење. Претрчали смо каналом, нашили се у забрану и брзо се пребацили преко једне косе у заклон. Чекали смо неко време, па смо послали патролу да извиди шта се догодило. Патрола се брзо вратила и известила да су Немци побегли према Ваљеву. Тог дана су немачки авиони дуго бомбардовали наше положаје.

Други пут су нас Немци напали пред мрак, што није био њихов обичај. Успели су да нас изненаде и одбаце до Нешине кафане, али тада се већ смрачило и они су стали. Прикупили су се код кафане и ту заноћили. Наложили су велике ватре и спремали вечеру. Извиђачи наше чете су утврдили да им је стража на самом путу и на некој обали изнад кафане. Тада смо одлучили да најпре страже ликвидирамо и онда на њих бацимо бомбе. Борац Стево из наше чете добио је задатак да нечујно ликвидира стражара са стене изнад кафане, а ја да бацам бомбе. Нас два смо чували у сенци дрвећа и посматрали стражара. Он се шетао лагано по самој ивиди брега, а силуета му се оцртавала према ватри. Одједном је Стева прилетео, снажно гурнуо стражара и овај је полетео на ватру и казане испод стрмине. Чуло се само једно дугачко: „Јаооо!“ . . . У истом моменту ја сам бацио бомбе и у трку кренуо назад,

Следећи пут Немци су нас напали са седам тенкова, десет камиона и доста запрежних возила. Ми смо положај заузели код Путареве куће и поставили се у полукруг. Иза наших леђа био је низак храстов забран. На ивици забрана ископали смо лажне ровове. Једна наша патрола на брду иза нас осматрала је цео терен. Немци су се лагано приближавали. Испред осталих ишао је један велики тенк. Ми смо имали једну нагазну мину. Носили смо је

још са Таре. Сад је била прилика да употребимо, а осим тога, и да се отарасимо тог опасног чуда. Однео сам мину на пут испред школе у Драчићу и почео да је укопавам. Један ваљевски партизан, кад је видео шта радим, предложи ми да мину помакнем тридесет метара напред, на мали превој на путу. Објаснио ми је да ће се тенк, ако мина ту експлодира, наћи у долини и имати одличну позицију да нас гађа, а ако се мина постави на узвишеном прелому пута, цев са топа и митраљеза на тенку гађаће високо изнад наших глава. Послушао сам Ваљевца. Поставио сам мину на узвишеном прелому и брзо се вратио на положај. Нисам био сигуран да сам мину добро поставио, нити да је мина уопште исправна. Наишао је први, огромни тенк. Готово ништа се није чуло, само сам видео око тенка густ црн дим. Тек кад се дим мало разишао, видео сам да се тенк накренуо на леву страну, а испред њега стоји одбачено једно парче гусенице. Немци су одмах распоредили остале тенкове у ланац с десне стране, по ливади. Настала је убитачна палба. Бацачи и митраљези секли су врхове дрвећа иза нас, а пешадија је тукла наше лажне ровове на ивици шуме. Ми смо заклоњени све то посматрали и смејали се. Кад је наступило критичан тренутак и Немци кренули с пешадијом, у помоћ је притекла чета Колубараца, чији је командир био Бошко Стојановић. Знао сам га јер је био отправник возова у Бањанима. Колубарци су напали с бочне стране и из позадине и Немци су убрзо напустили положај и окренули Ваљево.

Још тежа била је она борба у којој су нас Немци упола опколили, избацили са положаја и одбацили око десет километара према Ужицу. Налали су нас са шест тенкова и око 20 камиона војника. Затекли смо се код путареве куће. Кад су тенкови изашли из долине, напали смо их противтенковском муницијом. Они су тада застали и распоредили се у ланац према нама. Нама је, међутим, нестало протргвтенковске муниције. Наставили смо да гађамо појединачно преко тенкова на камионе. Немци су повели пешадију у напад преко ливаде, а ми смо се оборили на њихову колону плотуном. Покренули су и други талас. Налазио сам се на десној страни положаја и контролисао пут. Неко ме је известио да Немци довлаче тешки митраљез на точковима. Мало затим чујем како неко чистим српским језиком зове партизане на предају. Променим место и видим да поред неког пања један немачки војник и један љотићевац намештају „максима“. Опет онај љотићевац виче да се предамо. Кад смо одбили, он дограби бомбу, баци на нас и довикну: „Ево вам, ово вам шаље НедићГ Један наш борац брзо дограби бомбу и врати је натраг. Експлозија заглуши уши, а земља и камен полетеше увис. Пошто се дим слегао, видимо оног љотићевца како зева, а Немац мало даље бауља и покушава да побегне. Неки од наших бораца брзо га докусури.

Док се водио овај двобој на путу, Немци су уснели да нам зађу иза леђа. Једну нашу кратку недоумицу у тој оитуацији пре-

кинуо је борац Новак Гајић Папо. Од хладноће ое био сав укочио, уста му се искренула, језик одебљао, очи смањиле, а капци надули. Такав Папа устаде иза једнот камена и стаде да виче, да прекорева. То нас поврати из шока. Журнули смо према забрану иза нас и успели да измакнемо опкољавању. Даље смо се повлачили организовано по тројкама. Штитили смо се бочно и из позадине и тако избили на брдо које доминира околином.

Одатле смо се сјурили низ брдо с друге стране и упали у једну вртачу. Иза неког зида неко је још пуцао на нас. Нашли смо се као у неком левку. Постојала је опасност да нас све побију са две-три бомбе. По ивици вртаче били су поређани снопови шаше. Предложио сам да свако узме по један сноп, да га стави на леђа и да се тако повлачимо. Нико није веровао да то може да нас штити. Нисам ни ја био сигуран у то, али другог излаза није било и надао сам се да ће шаша ипак бити нека заштита. Узео сам један сноп на леђа и наредио покрет. Док сам ишао, осетио сам два-три ударца у леђа. Значи, шаша ипак може да штити. Таман сам био при врху, кад у неку шталу испред мене удари топовско зрно и на главу ми се сручи гомила црепа и малтера, Мало затим погледам натраг и видим да нико из моје чете није пошао за мном. Махао сам да пођу, али се нико није макао. Морао сам да се вратим у вртачу. Сад сам сноп шаше носио испред себе. Некако сам успео да убедим комесара и остале борце да шаша може да штити и тада су један по један почели узимати по сноп и пребацивати се према врху. Пратио сам их и пожуривао јер су Немци били доста близу. Остали смо још само ја и стари борац Спасојевић. Шаше је нестало. Стари Спаојевић имао је око 55 година. Већ је пао од умора. Покушавао сам да га убедим да крене према брегу, али он неће. Био сам у тешкој дилеми. Почнем да пузим према ивици брега. Кратак рафал иза мојих ногу запара ледину. Бацих се млитаво као да сам пошђен. Мало се притајим, узмем ваздуха и она нагло, у неколико скокова, избијем на врх. Одмах оборим низ брдо и већ сам у мртвом углу.

Из неке рупе, пуне воде, извукао сам се и кренуо уз брдо. Не знам шта је било са старим Спасојевићем. Проклињао сам у себи онога ко је старог човека примио у партизане. Пребирао сам по савести да ли сам добро поступио.

стигао сам на узвишење које смо унапред били одредили за зборно место. Није било никога. Около густа магла, ништа се не Биди. Седим и размишљам. Иза неких кућа сеоским сокаком појавише се два коњаника и с њима још два пешака. Кад су пришли сасвим близу, препознао сам команданта Ужичког партизанског одреда Душана Јерковића. Други коњаник био је старији човек у сељачком оделу.

Чим ме угледа, Јерковић повика: „Шта је, Железничар? Где су ти борци?" Ја покушавам да нешто рапортирам, да нешто об-

јасним, али видим да ми не верује. Јерковић нареди оној двојници пешака да ме разоружају и вежу. Био сам збуњен.

Магла поче да се разилази. Јерковић и онај друг разгледају неку секцију. Одједном угледам како се уз једну долину лагано креће колона моје чете. Напред иде комесар, остали за њим, корачају уморно, развучено. Ишли су право нама. Кад је комесар Миленко Топаловић пришао на десетак метара и видео ме везаног, стао је укочено и повикао: „Шта је ово, друже Душко? Што је Железничар везан?" — „Рат, револуција, друже комесару!" — одговори Јерковић. Све се затим брзо објаснило. Мене одвезаше. Другови прилазе и грле ме. Мислили су да сам страдао.

После 20. новембра веза са Ужицем се прекинула. Из Ужица више нисмо добијали храну ни муницију. Чете Колубарског батаљона биле су заузете по околним селима обрачуном с четницима. Немци су нас одбацили даље од Бачеваца. Нисмо имали муниције да их вратимо натраг.

Тих дана дошло је до борбе са четницима у Рајковићу. У тој борби су с нама заједно учествовали делови Колубарског батаљона и један део Друге рачанске чете. У чету је тих дана дошао и командир чете Шабан Бешлић. Немачке снаге потискивале су нас од Ваљева, а четничке од Равне горе, Сувобора и Дивчибара. Покушавали оу да нас сабију у обруч зато смо се најпре морали ослободити четника у Мионици и Рајковићу.

Пешачили смо од Бачеваца до Рајковића по лапавици. Остао сам бос. У Рајковић смо стигли ујутру, али нисмо нашли четнике. Наш борац Радован Јовановић Ровак свратио је у једну кућу и упао у четничку клопку. Одвели су га у штаб и испитивали. Хтели су да знају колико имамо бораца, оружја и муниције. Радован им је рекао само онб што је знао за нашу чету, за друге јединице је прећутао. Не знајући ништа за Радована, ми смо се сместили у школи и заложили ватру. Таман смо се мало загрејали, четници су почели нападати. Напали су нас из близине, из суседних кућа у којима су се били прикрили.

Појавио се Жикица Јовановић Шпанац, преузео команду и нама наредио да дејствујемо из школе, са крова, док су Колубарци заузимали положај лево од нас у гробљу, користећи споменике као заклон. У исто време је друга група четника почела да нас опкољава са севера, али им је сметала наша Друга рачанска чета,

Око десет часова Жикица Јовановић је послао курира и наредио да ми Рачани извршимо јуриш на четнике испред нас, јер смо на најповољнијем положају. Поделили смо се у две групе. Шабан Бешлић је са једном групом држао леву страну, а ја са другом десну. Прикупио сам борце у дворишту школе и формирао тројке. Дао сам задатак да по две тројке лежећи пуцају и држе четнике, а једна тројка да се пребацује и тако да се смењују. На такав начин већ за петнаестак минута освојили смо прве три куће, а затим наставили даље. Већ у првој кући заробили смо шест чет-

вика. Сви су имали на ногама нове чизме које су претходног дана примили. Обуо сам се и више нисам имао проблема. У року од пола сата четлици су били опкољени и разорулани. Заробили смо их око педесет. Већином су то били жандарми и бивши официри. Сви су имали нову одећу и обућу. У торби је сваки носио по килограм-два свињског меса и пуну чутурицу ракије.

Из Ужица је стигло наређење да се више не враћамо на ужички пут (изнад Ваљева. Избили смо на Овче поље код Ластре. Време се нагло погоршало. Шабан је огхет отишао из чете, не сећам се куда и зашто. Комесар Миленко Топаловић и ја послали смо патролу и тражили одобрење од Жикице Јовановића да напустимо овај положај. Патрола се вратила без резултата. Остали смо на Овчем пољу још два-три дана, а тада је дошао друг Сингер мотором и обавестио нас да је почела прва офанзива и да се наше снаге повлаче. Наша чета треба да се повлачи у правцу Таре. У ствари, ми тада нисмо знали за неку посебну офанзиву јер она је за нас трајала од доласка на ваљевски положај.

Немци су брзо избили на Бачевце. Ми смо успели да се ис пред њих пребацимо на Букове, а одатле према Ражани и Косје-рићу. Претекли су нас моторизацијом. У току следеће ноћи смо опет ми претекли њих и избили на Црнокусу, а одатле фороирано кренули према Карану.

У Каран смо стигли после подне 28. новембра. Ту нас је са-чекао курир и мени је саопштио да ме тражи командант сектора у Пониковици. Кад смо стигли на раскрсницу путева крај Пони-ковице, из једне колибе изашао је бркат човек и представио се као Перо Посавац. Имао је око 45 година, носио официрску шај-качу, кратак кожни капут, сукнене панталоне и баканце на нога-ма. Док је он разговарао са мном, један други млад човек говорио је из колибе телефоном са Ужицем. Говорио је на француском језику. Ја сам лепо чуо: „Вуји! Вуји!" Тај други је имао око 25 година, био је тог тренутка без капе, имао кратак кожни капут и баканце на ногама. Тек после рата из неких слика у чаоописима препознао сам да су то били Коча Поповић и Иво Лола Рибар.

Пера Посавац ми је објаснио да је почела општа офанзива, да се наше снаге свуда повлаче и да је потребно да сутра ту орга-низujemo одбрану и задржимо Немце колико је год могуће. Рекао је да се ту налази и једна јединица Посаво-тамнаваца, а помагаће нам и месна сеоска милиција, Немце треба да задржимо што ду-же, али да пазимо да нас не опколе.

У међувремену је дошао командант Посаво-тамнавског бата-љона. Звао се Рајко. И њему је Перо Посавац објаснио исто што и мени.

Послао сам патролу да успостави везу са сеоском милици-јом. Патрола се вратила и известила да није нашла никога.

Задатак рачанских бораца био је да запоседну положај с десне стране пута за Ужице, да пропусте тенкове, а сачекају немачку пешадију.

Већ се смрачило. Борце сам распоредио на спавање и ништа им нисам рекао о оном што нас очекује.

Још није било добро ни свануло 29. новембра, дошао је командант Посавско-тамнавског батаљона Рајко и поново смо укратко размотрили ситуацију а затим кренули сваки на свој задатак.

Тек тада смо избудили борце. Објаснили смо им ситуацију и задатак који смо добили. Договорили смо се да нико ништа не ради без команде, да се пуца само у живу мету и да нико не напушта положај без наређења, а да се затим повучемо организовано и сложено. Рачанским борцима није било потребно много објашњавати јер су код Ваљева већ стекли велика искуства. Код Ваљева смо оскудевали муницијом, а сада смо је имали довољно, јер смо је доста заробили од четника у Рајковићу.

Време је било тмурно и прохладно. По бреговима магла. То нас је радовало јер нас је магла штитила од авиона и артиљерије РВ позадине. Штитио нас је и ред густо посађених шљива испред нашег положаја, Иза наших леђа била је ситна шума. На ту страну послали смо два осматрача.

Тачно у седам часова изјутра немачки мотоциклиста је избио на раскрсницу путева Ужице — Пожега — Каран. У корпи официр, а иза возача митраљезац. На раскрсници су стали. Пратио сам их двогледом. Немачки официр је такође двогледом кружио по околним бреговима. Мало затим одјекнуше два кратка рафала из машинке. Ми не одговарамо. Немци кретоше даље. Одмах иза ших, иза кривине од Карана, појави се колона тенкова. На једном месту тенкови су застали и упутили неколико рафала околним бреговима. Опет смо ћутали. Чекали смо пешадију.

Кад су тенкови избили на прву велику кривину, а колона камиона дошла према нашем положају, опалили смо први плотун по цирадама. Цела колона је стала, Кратак тајац и онда видимо како Немци искачу из камиона, заузимају положаје по каналу око пута и око точкова камиона. Почела је њихова паљба, Кад су хтели да крену, ми смо опет опалили један плотун. После тога немачки камиони су покушали да крену, да се склоне са брисаног простора, али смо ми по трећи пут опалили плотуном. Немци су тада повели око 50 својих војника на јуриш. Пустили смо их да приђу на половину растојања и, кад су се нашли на једној ливади, на брисаном простору, опет смо осули плотуном. Немци су одмах упутили и другу групу у јуриш, затим трећу и четврту, али смо их чекали на брисаном простору и обарали. Трајало је то подуже, а онда се одједном појавише авиони. Дванаест штука у две групе немилице је сипало бомбе и митраљирало наш положај. Бомбе су падале око нас, а митраљески рафали кресали грање дрвећа.

После три-четири налета авиони су отишли, а немачка пешадија је покушала још један јуриш. Отворили су убитачну ватру из свих оружја. Изнад наших глава укрштале су се гранате бацача и фијукале. Испред једног нашег борца бацач је расцепио багрем и парче дрвета расекло му главу иза увета. Један дуг митраљески рафал сасекао је шљивово стабло до пола. Једном борцу је од неког удара прсла кожа на челу.

Магла се подизала. Поново су дошли авиони. Ређао се напад за нападом. Једна немачка група покушала је да се испне на косу која се налазила супротно од нас, али смо је на брисаном простору присилили да се врати натраг. Бомбе из авиона падале су по ливади сасвим испред нас, али су падале и око немачких камиона и даље од нас, у неки поток и шуму. Сав терен око нас био је изрован.

Све смо ово издржали док нас један осматрач није обавестио да нас иза леђа кроз маглу опкољава коњица. Муниција је била на измаку. Морали смо се повлачити. Било је око 11 часова кад смо напустили положај и упутили се према Чаковини.

Божо ЛАЗАРЕВИЋ